

Проф. др Александар Ђирић¹

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА ТРГОВИНСКИХ ОДНОСА

Резиме

Аутор је посветио овај рад академику проф. др Мирку Васиљевићу, поводом његовог великог јубилеја - 70 година живота и 45 година бриљантне професионалне каријере.

Предмет рада је глобализација трговинских односа и трговинског права у време велике кризе изазване вирусом „Ковид 19“. После претходних напомена и увода, аутор ставља у фокус савремене трговинске односе, подвргавајући их анализама које су посвећене: појму и термину, начелима и општим карактеристикама глобализације тих односа; концепту њихове нормативне глобализације; односу права Светске трговинске организације (СТО) и трговинског законодавства држава; нормативно-регулаторној функцији права СТО и разлозима за и против њеног уставно-правног концепта; тензијама између глобализације трговинских односа и државног протекционизма у привреди.

На крају рада дати су одговарајући закључци.

Кључне речи: Трговински односи; Глобализација; Светска трговинска организација (СТО); Меркатократија; Слободна трговина; Протекционизам.

1. Претходне напомене

---

¹*Аутор је редовни професор Државног универзитета у Новом Пазару и дугогодишњи професор Правног факултета Универзитета у Нишу. aciric@prafak.ni.ac.rs

Академик, проф. др Мирко Васиљевић обележава свој велики јубилеј – 70 година живота и 45 година бриљантне професионалне каријере, у двадесетој години двадесет првог миленијума.

Смисао јавног обележавања јубилеја заснива се на исходима које је слављеник својим доприносом остварио на унапређењу ширих друштвених интереса у средини у којој делује.

Професор Васиљевића је своје прегалаштво посветио развоју и бољој перспективи заједнице из које и сам потиче и којој је увек истински припадао. Бројним ауторским делима несумњиво утиче на развој научне мисли, а својим целокупним деловањем доприноси унапређивању, како квалитету високошколског образовања, тако и ефикасности државне легислативе и привредне праксе, посебно у материји Компанијског, Трговачког и Арбитражног права. Значајно је допринео подизању младих кадрова и својим ауторитетом постао њихов узор. Бројне генерације доктораната, којима припада и аутор овог прилога, дугују захвалност слављенику за менторство или чланство у комисијама за одбрану њихових докторских дисертација.

Рад је скроман израз захвалности проф. Васиљевићу за његово досадашње прегалаштво, богат ауторски опус и стваралаштво којим је несумњиво допринео унапређењу нивоа високошколског образовања у Србији, квалитету легислативе и праксе у материји којом се бави, безмало, пола века.

2. Увод

Пандемија „Ковид 19“, као типичан глобализовани проблем који је задесио читав свет почетком 2020. године, била је изазов да прилог за публикацију *Liber amicorum* буде посвећен глобализацији трговинских односа, који су подручје сталне професионалне знатижеље, како професора Васиљевића, тако и аутора овог прилога.

Пандемија је за тили час, променила животне постулате у свим институционалним и ванинституционалним облицима организације и

функционисања друштва, породице као његове ћелије и сваког појединца. Готово непрестано се преко медија намећу правила понашања у вези са којима се, упркос непостојању правних норми, ствара свест о обавезности одређеног начина поступања становништва на целој Планети. Ковид је, попут одраза у огледалу (e. image mirror), постао типичан пример најширег дејства глобализације у свим сферама живота, незаобилазно укључујући трговинске односе и привреду у целини.²

Предмет рада је ограничен његовим обимом. Чине га анализе засноване на ставовима јуриспруденције, законодавне и пословне праксе у вези са питањима о: појму и термину глобализације трговинских односа; основним начелима, општим карактеристикама и концепту њихове нормативне глобализације; оквирима правног режима глобализованих трговинских односа; односу права СТО и трговинског законодавства држава; нормативно-регулаторној функцији права СТО; разлозима за и против уставно-правног концепта права СТО; тензијама између глобализације трговинских односа и концепта националног протекционизма у привреди.

На подлози спроведене анализе, рад се завршава одговарајућим закључцима.

3. Појам глобализације трговинских односа

Термин глобализација се користи за обележавање низа промена, које су дотакле све углове Планете. Њему се придају различита значења. Једни под глобализацијом подразумевају појаву неограничених

---

² “Да би обуздале пандемију коронавируса и заштитиле становништво, већина земаља је увела строге карантинске мере. Економска активност на глобалном нивоу се драматично смањила, што је довело до озбиљне привредне рецесије.“ Видети: International monetary fund, World economic outlook reports, World Economic Outlook, October 2020: A Long and Difficult Ascent, <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/09/30/world-economic-outlook-october-2020>, приступ 08. 11. 2020.

могућности, раскид са прошлошћу и појаву технолошке револуције, која ће обезбедити човечанству просперитет. Други сматрају да је реч о променама које су измакле контроли и воде анархији, без права на националну безбедност и независност. Неспорно је једино да је реч о актуелној и реалној појави савременог света.

Под глобализацијом се подразумевају промене у свим структурама друштва. Како је трговина увек усмеравала токове светске цивилизације, покретала човечанство на нова достигнућа и била темељ великих култура,³ глобализација се често посматра у светлу трговинских односа у свету. У том контексту, она се заснива на интернационализацији производње, све већем степену приватизације регулаторних надлежности, као и на либерализацији начела „слободне трговине.“

Појам глобализације, са економског аспекта, значи тенденцију преображаја светске привреде у јединствено тржиште робе, услуга, капитала и радне снаге. У том контексту се говори о либерализацији и о интернационализацији међународних трговинских односа (МТО).

Уједињене нације под глобализацијом подразумевају смањење и уклањање баријера између националних граница како би се олакшао проток робе, услуга, капитала и радне снаге.⁴

Међународни монетарни фонд дефинише глобализацију као “стално растућу економску међузависност држава кроз повећање обима међудржавног промета добара и услуга, слободнијег протока капитала и све бржег и ширег простирања нових технологија.”⁵

Према дефиницији *Светске банке*, глобализација подразумева

---

³ Т. Миленковић – Керковић, *Аутономни уговори трговинског права*, Ниш 2008, 1 и даље.

⁴ Summary of the Annual Review of Developments in Globalization and Regional Integration in the Countries of the ESCWA Region by the United Nations Economic and Social Commission for Western Asia, <http://en.wikipedia.org/wiki/Globalization#Definitions>, приступ 07. 11. 2020.

⁵ <https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Глобализација>, приступ 27. 10. 2020.

широку “могућност појединаца и корпорација да успоставе међународне послове са лицима из других земаља.”⁶

У теорији се глобализација привредних односа, дефинише као „блиска интеграција држава и народа која води енормном смањену трошкова транспорта, комуникација и руши вештачке баријере прекограничних токова робе, услуга, капитала, знања и радне снаге.“⁷

Дакле, глобализација у сфери трговинских односа се заснива на преображају светске привреде у јединствено тржиште робе, услуга, капитала и радне снаге. Тај процес нужно прати и адекватан правни оквир, који је нужно посматрати у светлу чињенице да у свету не постоји „супер суверен“, надлежан за његово дефинисање.⁸

4. Основна начела глобализације трговинских односа

Савремени трговински односи у систему владајућег начела о слободи трговине почивају на руководним идејама, које се сматрају достигнутим стандардима светске трговине: систем најповлашћеније нације; систем националног третмана; систем пропорционалности.

Наведени стандарди представљају еманаацију основних начела либерализације међународне трговине заснованих на: а) забрани дискриминације; б) транспарентности (прозрачности); в) мирном решавању спорова и др.

---

⁶ Ibid.

⁷ T. L. Friedman, *The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization*, 2nd Edition, 2000, 492, <https://www.amazon.com/Lexus-Olive-Tree-Understanding-Globalization-ebook/dp/B002FOX0LY>, 15. 11. 2020.

⁸ Питање је препознато још 1998. године, дакле у време које се може назвати „Периклеово (златно) доба“ глобализације. Видети: S. Jeffrey, *Globalization and the Rule of Law*, Yale Law School Occasional, 1998. <http://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent/17.12.2016>.

а) *Забрана дискриминације* има фундаменталну природу. Обухвата два елемента: прво, систем *националног третмана*, који значи статусно изједначавање страних субјеката, увезених производа и услуга са домаћим субјектима, домаћом робом и услугама, и друго, статус *најповлашћеније нације*, који обезбеђује једнак положај свих страних привредника из свих држава на тржишту одређене земље у обављању трговинске делатности на њеној територији.

б) „*Транспарентност*“ (“прозрачност”) подразумева могућност сазнајне доступности, правила о трговинским операцијама и карактеристикама њихове примене. Таква могућност обезбеђује предвидивост услова пословања. Све државе су дужне да објављују своје законе, друге прописе и актуелну праксу која утиче на њихову примену. Учесник трговинских односа не сме трпети последице недоступности информацијама о локалним прописима, као што су, на пример, одредбе о царинама, о пореским обавезама, о производним и употребним стандардима, о заштити животне средине итд.

в) *Начело мирног решавања спорова* фаворизује преговоре као најделотворније средство за њихово решавање и отклањање. Према механизму решавања спорова у правном систему СТО, тек уколико преговори не дају резултате, прибегава се правним средствима (е. “*rule oriented system*”), ради коначног решења трговинског спора.⁹

5. Обележја глобализације трговинских односа

Нове оквире трговинских односа у свету карактерише примена метода либерализације и интернационализације, која тежи успостављању јединственог планетарног тржишта робе, услуга, капитала, радне снаге.

---

⁹ У. Здравковић, *Остваривање дистрибутивне правде у систему решавања спорова пред Светском трговинском организацијом*, дисертација, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш 2018.

Интернационализација производње и приватизација законодавне надлежности су само неки од стандарда глобалне визуре савременог света.¹⁰ Свет се налази у тзв. постиндустријском добу. Овај назив не значи укидање индустријске производње, већ смањење броја запослених услед технолошких иновација, аутоматизације и роботизације. Постиндустријско доба почива на глобалној међузависности, како на регионалном, тако и на најширем универзалном плану.

Такав концепт трговинских односа учвршћује доминацију елитне трговачке структуре означене као „меркатократија“ („*mercato*cracy“). Њу

---

¹⁰ Очит пример дејства методе интернационализације, унификације и приватизације регулаторних надлежности државе, су правила поступања и начин усвајања правних норми у циљу сузбијања пандемије „Ковид 19.“ Она се званично појавила марта месеца 2020. године. Постала је узрок бројних недаћа становника на читавој Планети. Пандемија је бум на свим медијима широм света, као моћних инструмената за изградњу свести о обавезности поступања на одређени начин. Медији упућују становништво широм света на хармонизоване и унификоване стандарде понашања. Саопштавају се забране о јавном окупљању, намеће се режим карантина и забране кретања. Обавезно је ношење маски, успоставља се физичка и социјална дистанца међу људима и друго. На основу пласираних информација, препоручена правила понашања прерастају у обичај, а обичај у рефлексне радње којима се, без одлагања, подвргава највећи слој становништва у свету. При том, постоје мишљења, такође стручна, која су изван медијске позорнице, да је дуготрајно ношење маске штетно по људско здравље (маска ремети несметан унос кисеоника, враћа у плућа избачени угљен диоксид, слаби исхрану кисеоником мозга и других органа). Упркос свему, ствара се свест о нужности поштовања пласираних правила понашања, чак, и када то није неопходно (на пример, сам возач у аутомобилу држи маску на лицу и сл.). Појава глобализованог проблема, какав је Корона вирус, постала је легитиман основ да се за борбу против њега наметне примена унификованих метода и стандарда у целом свету. Начин успостављања нормативно-правног оквира за поступање становништва носи глобални карактер. Приватно-правни ауторитети стављају на употребу свим националним законодавцима „моделе-законе“, које државни парламенти, као носиоци јавне власти, усвајају са, готово, нултом маргином у међусобним разликама. Пракса ове врсте је видљив показатељ метода приватизације регулаторних надлежности легислативног капацитета држава у свим областима, не искључујући ни трговинске односе у свету.

чине транснационалне компаније (ТНК) и њихове асоцијације, као полуге глобализованог трговинског система. Реч је о изузетно моћној групацији, која успешно спроводи своје интересе уз потпору транснационалног капитала и монопола над експертским знањима и „школама мишљења“, које се креирају и мењају у складу са интересима „меркатократије.“ Пракса је да се мноштво светски признатих експерата налази на платним списковима моћних ТНК.

Прерастање привреде у јединствен планетарни комплекс на чијем челу се налази *Светска трговинска организација (СТО, World trade organization – WTO)*, као институционални оквир светске трговине и, условно речено, министарство привреде за сада невидљиве „светске владе“, је интерес меркатократије.

Стандарди глобализације омогућавају доношење стратешких одлука о даљем привредном развоју света, на планетарној основи. Установљавају се методе контролисаног привредног развоја појединих делова Планете, не на националном, већ на светском, супранационалном, нивоу.

Главни носилац правне надградње трговинске и привредне глобализације, у својству универзалне међународне организације, је СТО. Њено деловање се одвија на два колосека: универзалном и регионалном. Нижи ниво и „помоћну структуру“ СТО чине бројне регионалне трговинске интеграције¹¹, попут Европске уније, Евроазијске економске заједнице и др.

Масовна појава и јачање регионалних организација, успостављање царинских унија и зона слободне трговине, попут Споразума ЦЕФТА, само су пратећи инструменти који су суштински у функцији реализације циљева СТО и процеса глобализације трговинских односа. Регионалне интеграције су предворје у коме се државе припремају за улазак у

---

¹¹ Више о међународним трговинским интеграцијама, видети: А. Ћирић, *Међународно трговинско право, Општи део*, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, Ниш 2010, 213-315.

светску арену и институције мултилатералног трговинског система.¹²

Пратилац глобализације је светска подела рада, миграција капитала, људских и производних ресурса, стандардизација и унификација законодавстава на читавој нашој Планети. Тај процес носи системски карактер и задире у све сфере друштвеног живота.¹³ Његови усмеравајући фактори су: међународна трговина, која мора бити стално слободнија (прим. аутора)¹⁴; јачање мреже ТНК; интернационализација финансијских ресурса; примена нових технологија, посебно компјутерске технике.¹⁵

Промене условљене глобализацијом утичу на:

а) Брзи развој информационах и телекомуникационих технологија. То омогућава, готово, истовремену размену информацијама на различитим тачкама Планете, што многа локална питања приближава глобалном аудиторijуму (стандард прозрачности)¹⁶;

---

¹² Правни основ за међународну регионалну економску сарадњу налази се у осмом поглављу Повеље УН, „Регионални споразуми“. Члан 52. став 10. Повеље: „Ниједна одредба Повеље не спречава постојање регионалних споразума или институција... које имају право да буду предмет регионалне акције...“ ГАТТ 1994. године, у чл. XXIV, допушта успостављање царинских унија и зона слободне трговине.

¹³ <http://ru.wikipedia.org/wiki/>, приступ 24. 2. 2010. године.

¹⁴ О “слободној и слободнијој трговини“, видети: А. Ђирић, *Међународно трговинско право, Општи део*, Ниш 2012, 47-52.

¹⁵ М. Castells, *The Rise of the Network Society*, 2nd Edition, with a New Preface, 2009, 656, <https://www.amazon.com/Rise-Network-Society-Manuel-Castells/dp/1405196866>

¹⁶ Типичан пример ширења и глобализације локалних појава је свакако најновији проблем човечанства, изазван вирусом „Ковид 19“ (лат. *Coronaviridae*), који се појавио крајем 2019. године у кинеском граду Вухану. У овом кинеском месту су откривени први случајеви респираторне инфекције код људи непознатог порекла, која се веома брзо шири (Видети: *Атлас по медицинској микробиологији, вирусологији и имунологији: Учебное пособие для студентов медицинских вузов*, ред. А. А. Воробьева, А. С. Быкова, М.: Медицинское информационное агентство, 2003. Москва, 121 – 236.). Међудржавне границе, као ни расне, верске или било које разлике међу нацијама нису биле препрека Ковиду да постане најшира опасност по људски род у сваком углу наше Планете.

б) Израду заједничких норми и стандарда о стратешким аспектима макроекономске делатности, чије је поштовање предуслов изласка на светско тржиште;

в) Тенденцију успостављања конституционалног дејства права СТО у односу на национална законодавства;

г) Успостављање универзалне међународне трговинске и привредне архитектуре, која профилише не само правила трговинске сарадње међу државама, већ опредељујуће утиче и на њихову националну привредну политику и законодавство;

д) Интернационализацију капитала, која олакшава приступ кредитним ресурсима других држава и допушта инвеститорима ширење њихове делатности на удаљена подручја ван њихових националних граница;

ђ) Условљавање одлука о одобравању кредита *ММФ-а* и *IBRD-а* поштовањем правила међународне трговине, која се доносе на нивоу СТО;

е) Директне стране инвестиције, које попримају трговински аспект и постају супститут традиционалним облицима трговинских односа;

ж) Нагли пораст темпа свих промена које су погодне за брзу примену, као и постојеће, које се могу лако адаптирати.

Корпус нових правних правила транснационалног карактера, под утицајем права универзалних и регионалних међународних трговинских интеграција, је у сталном порасту. Тиме се сужавају јавно-правна овлашћења држава у вођењу трговинских политика и у предузимању самосталних целовитих економских мера унилатералног карактера. Национални органи власти добијају улогу адаптера за остваривање

интереса глобализованог светског тржишта¹⁷, уз ограничење овлашћења за предузимање мера за заштиту националне привреде.

Међународни извори права и правне норме међународног карактера постају саставни елемент националног правног режима у уређивању трговинских односа у законодавствима држава.¹⁸

Интернационализација трговинских односа снажно утиче на глобализацију *правне мисли*. Она резултира хармонизацијом и унификацијом правних норми, што омогућава успоставље транснационалног трговинског правног система универзалне примене.¹⁹

Глобално јавно мњење се заснива на информационој технологији (е. *Information technology* -ИТ), као фундаменту манипулације, складиштења, комуникације и дистрибуције информација у целом свету.

6. Концепт нормативне глобализације трговинских односа у свету

Тенденција је да се међународни трговински односи уређују правилима која су независна од националних правних поредака. Улога државе у нормирању трговине се, пре свега, измешта у мултилатерални трговински правни режим СТО.²⁰

Савремена глобалистичка јуриспруденција истиче да трговинским односима одговара јединствен и унификован правни систем, независан

---

¹⁷ Трговинска глобализација се дефинише и као „блиска интеграција држава и народа која води енормном смањену трошкова транспорта, комуникација и руши вештачке баријере прекограничних токова робе, услуга, капитала, знања и радне снаге“. Видети: Т. L. Friedman (2000), 9.

¹⁸ А. Ђирић, *Право спољне трговине*, Издавачки центар правног факултета у Нишу, Ниш 2013, 1 и даље.

¹⁹ А. Ђирић, *Методи унификације извора права међународне трговине*, *Билтен судске праксе*, Окружни суд у Нишу 2008, 88-116.

²⁰ А. Ђирић (2010) 1 и даље.

од политичких, идеолошких, или економских интереса појединих држава, на чијим се територијама налазе седишта њихових учесника.

Разлике у решењима националних правних система су оцењене као узрок постојања правног партикуларизма, који представља кочницу развоја трговине на светском тржишту. Према овој школи мишљења, излаз из такве ситуације је у процесима хармонизације и унификације правних норми приватно-правне и јавно-правне природе. На нормативном плану је потребно примењивати стандарде који ће успоставити тзв. „нулту маргину у разликама“ у свим националним правним системима. То би омогућило изградњу хармонизованих и унификованих норми, чија би примена имала универзални - светски карактер.

Оличење регулаторног и институционалног оквира новог „светског трговинског права“ јавно-правног садржаја је право СТО. Системом међународних споразума успостављена су мултилатерализована правна правила за све чланице СТО. Њима је, у приватно-правној сфери, кореспондентан и компатибилан правни систем аутономних извора међународне трговине, познат као право трговаца (*lex mercatoria*).²¹

6.1. Сужавање надлежности државе у регулисању трговинских односа

За разлику од глобализованог правног режима трговинских односа, *државни механизам* креирања регулаторног оквира се традиционално ослањао на право суверене државе да на унилатералној основи доноси норме, како јавно-правног, *jus cogens*,²² тако и приватно-правног, *jus*

²¹ О *lex mercatorii* више видети: А. Симовић, „*Lex mercatoria* као извор међународног трговинског права у пракси Спољнотрговинске арбитраже при Привредној комори Србије“, *Арбитража*, 5/2008.

²² Држава том врстом извора утврђује: режим увоза и извоза робе; промет услуга; међународни платни промет; опредељује царински режим; регулише кредитне односе са иностранством; одређује правни режим обављања делатности страних компанија на

dispositivum, карактера. Извори ове врсте су истовремено и средство реализације економске политике једне земље у области њених говинских односа са светом.

Глобализација значајно утиче на промену *улоге државе*, која често није у стању да сопственом легислативном активношћу прати динамику брзих и нових захтева светског тржишта.

Тенденција ка глобализацији правне регулативе трговинских односа тежи потпуном изједначавању правних норми у појединим државама применом метода институционализације, мултилатерализације и унификације. Присталице овог концепта сматрају да успостављање тзв. „нулте маргине у разликама“ међу нормама националних правних система, уклања тешкоће услед тих разлика, што доприноси расту трговачке активности и по обиму и по структури.²³

Од националне правне регулативе захтева се да пружа неопходну правну сигурност у заснивању и регуларност у спровођењу трговинских односа, уз истовремени респект њихове „мултилатерализације“ и примене начела стално слободније трговине.

Са друге стране, таква пракса несумњиво доводи до сужавања надлежности држава и значајног ограничавања њиховог националног легислативног капацитета.

Постоје озбиљне резерве у делу правне теорије, која скреће пажњу на чињеницу да се иза прокламованих циљева унификације, који служе успостављању либералних трговинских односа, скрива *корпоративна хегемонија*, чији су интереси узрок неправичне прерасподеле имовинских вредности на Земљи, која урушава виталне националне

својој територији; установљава режим иностраних инвестиција и улагања, као и читав низ других питања.

²³ А. Тирић, „Споразум Светске трговинске организације о трговинским олакшицама“, „*Право и привреда*“, бр 4-6/2014, Београд 390-408.

системе вредности држава, укључујући привреду, независност, социјалну сигурност, здравље нације и др.

Аксиом неопходности учешћа националних привреда у међународној трговинској размени, а следствено томе, и у раду СТО, као генератору глобалног нормативног оквира такве размене, подразумева „самоцензуру“ циљева и средстава националних политика у складу са правилима „светског трговинског права“ („права СТО“).

8. Право Светске трговинске организације

Постојећа међузависност структуре у светској привреди не допушта једностране одлуке националног карактера. У таквим околностима СТО је постала регулатор рада влада земаља у области економске политике, трговинских односа, као и регулатор услова конкуренције са којим се на домаћем тржишту суочавају увезени производи.

Правила СТО чине институционални оквир мултилатералног трговинског система, односно правно-регулаторни оквир светске трговине, који се често назива право СТО. Основни извори права СТО су бројни споразуми, који обезбеђују правни оквир међународних трговинских односа, кога су дужне примењивати владе чланица, како би своју трговинску политику остваривале у договореним и споразумима утврђеним оквирима.²⁴

---

²⁴ Структура правног система СТО је сложена и комплексна. Она се заснива на пакету споразума Уругвајске рунде, који обухвата преко 60 различитих докумената, са преко 30.000 страница текста, који се сврставају у 2 велике групе: а) Постојећи и/или, током преговора, измењени споразуми Општег споразума о царинама и трговини (*GATT*) и б) Споразуми из нових области.

Кључна подела споразума, који чине правни систем СТО, се заснива на чињеници постојања или непостојања заштите интереса очекивања чланица кроз механизам решавања спорова у систему СТО, који могу настати услед повреде права, која се њима гарантују. У том погледу разликује се група тзв. „обухваћених споразума“ (“*covered*

8.1. Однос права СТО и трговинског законодавства Србије

Квалитет закона једне земље, без обзира на њихов национални карактер, подвргава се оцени повезаности, како националног и упоредног, тако националног и међународног. „Правни национализам“ у смислу пренебрегавања савремених кретања на овом плану је погубан. Нужно је да се остваривање националних привредних интереса усклади са условима и реалним захтевима не само међународног тржишта, већ и међународног регулаторног оквира. Тај оквир на универзалном плану, опредељујуће одређује Светска трговинска организација (СТО).

Наша земља је поднела Пријаву за пријем у чланство СТО јануара 2001, а Меморандум фебруара 2002. Услед проблема политичке природе, Генерални савет СТО је, тек 15. 2. 2005. године, донео Одлуку о покретању процедуре за приступање Србије у СТО. Процедура је и даље у току, а Србија још увек није постала чланица. Упркос томе, наша земља настоји да поштује правила Организације, која чине општи правни оквир трговинске размене на светском тржишту. Тако, на пример, ст. 1. члан 1. Закона о спољнотрговинском пословању Републике Србије гласи: „Овим Законом уређује се спољнотрговинско пословање, у складу са правилима Светске трговинске организације и прописима Европске уније.“²⁵ На тај начин право СТО и прописи ЕУ постају саставни елементи спољнотрговинског режима Србије.

---

agreements“), или споразума у ужем смислу, чија се повреда може санкционисати пред органима за решавање спорова СТО, као и тзв. „интерпретативни споразуми“, који чине правни систем СТО у ширем смислу. Права и обавезе чланица, која они уређују, не могу бити предмет заштите у предвиђеном механизму СТО за решавање спорова. Они су инструмент за тумачење уговора СТО у ужем смислу. Видети: А. Ћирић (2012), 127-132.

²⁵ Закон о спољнотрговинском пословању Републике Србије, „Сл. Гласник РС“, бр. 36/09, 36/2011 - др. закон, 88/2011 и 89/2015 - др. закон.

8.2. Нормативно-регулаторна функција права СТО

Правила СТО су резултат међудржавних преговора и међусобних уступака земаља чланица (интергаверментализам). Са друге стране, препознају се и елементи наднационализма („супранационализма“), који су на садашњој етапи више симптом тенденције него реално стање.²⁶

Право СТО нуди предвидљивост услова за промет робе и услуга, при чему им оно не забрањује, али предвиђа, допуштене начине легитимне заштите националних тржишта. У постојећем правном систему се може детектовати двостепена структура његове нормативно-регулаторне функције.

Први, општи модалитет те структуре је изражен у правној заштити тзв. „интереса очекивања“ („*expectation interests*“) чланица СТО. Он се заснива на веровању да ће све чланице, учествујући у трговинској размени, поштовати правила понашања установљена споразумима, који чине право СТО.

Други, конкретнији, модалитет се заснива на обезбеђењу правног механизма за усаглашавање разлика у ставовима чланица у процесу вођења економске политике и успостављања регулаторног оквира за реализацију међународних трговинских односа.

У литератури се истиче да се споразуми СТО не могу окарактерисати као „библија неограничене слободне трговине“. Њихов је циљ стварање јасно структурираног, функционалног и ефикасног начина да се вредности слободне трговине остваре правично и принципијелно.

Регулаторна улога СТО усмерена је на успостављање предвидливих

---

²⁶ Супранационализам је метод политичког одлучивања, који карактерише поверавање доношења одлука независним, било именованим било изабраним органима, при чему се одлуке доносе већином гласова. Суштинска карактеристика одлучивања супранационалном методом је да држава, чији представници нису гласали за одређену одлуку, може бити приморана да је спроводи, јер је за такву одлуку гласала већина.

услова за потенцијални улазак привредника из свих чланица на тржиште конкретне чланице.

Задатак СТО је да обезбеди уравнотежене механизме верификације тих услова, дефинисаних у складу са потребом уважавања политичких, социјалних и економских прилика сваке земље посебно, као и спровођења стандарда „слободније трговине“ на „јединственом светском тржишту“.

Дакле, право СТО не забрањује заштиту националног тржишта појединих чланица. Оно ту заштиту ограничава и надгледа, уз примену принципа пропорционалности. Установљава „*маргину толеранције*“ и уважава стварне интересе чланица, које могу бити политичког, здравственог, социјално-еколошког, или економског карактера. При том, оно утврђује дисциплину у вези са спровођењем заштитних мера и тестира оправданост њиховог предузимања.²⁷ Национална законодавства имају обавезу самоцензуре циљева и средстава националне трговинске политике према стандардима права СТО. Истовремено, право СТО омогућава свакој чланици заштиту „интереса очекивања“, која се заснива на обавези свих осталих чланица да поштују преузете обавезе које из њега произлазе.²⁸

Норме СТО признају право чланицама да својим националним прописима могу, на пример, увести мере привременог ограничења увоза због заштите платног биланса и спречавања настанка неодрживог спољнотрговинског дефицита („*safeguard measures*“). Међутим, уколико је ово „право одступања“ од мултилатерализоване обавезе чланице СТО искоришћено супротно материјалним и процедуралним условима његове допуштене примене, или злоупотребљено од стране конкретне чланице, право СТО омогућава правну заштиту свим чланицама чија су права

---

²⁷ Y. Ali Sait, „*Die WTO (World Trade Organisation) als Motor der Globalisierung*“, према: М. Божић, С. Голубовић, „Развој трговине између балканских земаља на путу ка Европској унији“, *Тематски зборник радова*, „Друштвене промене и етнички односи и евроинтеграцијски процеси на Балкану“, Ниш 2004, 77-87.

²⁸ П. Цветковић, „О праву Светске трговинске организације - асиметрија права и обавеза као кључна детерминанта“, „*Теме*“, 2009, vol. 33, 2, 493-509.

повређена. Она се реализује кроз механизам мултилатералног начина решавања спорова заснованом на примени права СТО.²⁹

СТО надгледа рад влада својих чланица у области међународне трговине и настоји да успостави услове конкуренције на њиховим националним тржиштима. Као међународна организација, она управља мултилатералним споразумима у области трговине робом (*General Agreement on Tariffs and Trade - GATT*), трговине услугама (*General Agreement on Trade in Services - GATS*), трговинским аспектима права интелектуалне својине (*Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Right - TRIPS*) идр.

Убрзо после оснивања СТО, њен генерални директор, италијан, Ренато Руђеро (Ruggiero) је, у форми прокламације, изјавио: „Ми више не пишемо правила о односу одвојених националних привреда, ми стварамо устав глобалне привреде света.“³⁰ Тиме је на својеврстан начин истакнута конституционална природа и уставно-правни хабитус права СТО, која у делу правне теорије има како озбиљне поборнике, али и оштре противнике.

Ставу о конституционалном карактеру права СТО супротстављено је мишљење опонената засновано на правно-политичком аргументу да би установљивање таквог карактера водило укидању права државе да изабере легитимне циљеве и мере за њихово остваривање. Такво лимитирање права чланица водило би „изобличавању“ система

---

²⁹ A. Ciric, “The Dispute Settlement Procedure Before the World Trade Organization”, *Yearbook on International Arbitration*, 2010, Vol. I (2010), eds: M. Roth, M. Geistlinger, “*European Academic Press*”, Antwerp, Berlin, 57-74.

³⁰ L. J. Mortensen „The Institutional Requirements of the WTO in an Era of Globalisation: Imperfections in the Global Economic Polity”, *European Law Journal*, Vol. 6, No. 2, June 2000 176-204: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=236225, приступ 10. 11. 2020. Више о правној природи права СТО, вид: А. Ћирић, П. Цветковић, „О праву Светске трговинске организације: pro et contra конституционалне природе“, *“Право и привреда”*, 5-8/2009, 481-495.

међународног права и регулисања међународних односа у целини. Став о конституционалном карактеру норми које су настале у оквиру система СТО, за сада, није наишао на опште прихватање међу њеним чланицама.

8.3. Разлози за и против уставно-правног концепта права СТО

Питање „за и против“ конституционалног карактера права СТО свакако је значајно као сигнал процеса укидања поделе на међународно и национално право, барем када је реч о нормама којима се уређују трговински односи у свету.

У садашњем периоду, уместо о конституционалном карактеру права СТО, реалније је говорити о његовом „*потенцијалу за конституционализацију*.“ Реализација тог потенцијала зависиће од правца и динамике општих тенденција развоја међународних односа, које утичу и на нормативни оквир светских трговинских односа.³¹ Од оснивања 1994. године, СТО показује тенденцију прерастања у својеврстан вид светског „министарства трговине“,³² које би требало да обезбеди услове да се на планетарном нивоу успостави сценарио ефективне мултилатерализације, која ће омогућити и реализацију интереса мањих, политички и економски, слабијих нација.³³

Садашња реалност носи бројна обележја прелазне етапе на путу успостављања пуног конституционалног дејства права СТО. Она је у јуриспруденцији означена као *систем координисане међузависности* којим се успоставља баланс у заштити интереса између тзв. „светског

---

³¹ Н. R, Nicolaidis K, „Legitimacy and Global Governance: Why Constitutionalizing the WTO is a Steep Too Faar“, Efficiency, Equity and Legitimacy: the multilateral trading system and the milenium, (ed. R.V. Porter), 2001, 227 и даље, као и А. Ћирић, П. Цветковић, *ibid.* 481- 495.

³² А. Ћирић (2010), 304.

³³ О. Krejčí, “Geopolitics and International Law, Tracing the Global Crisis 2010”, *Czech Yearbook of International Law*, Volume I, Praha 2010, 207-219.

либерализованог тржишта“ и стално слободнијих услова за реализацију трговинских односа, с једне, и легитимних националних интереса дефинисаних од стране држава, са друге стране.

Дакле, право СТО не забрањује чланицама Организације, заштиту сопственог тржишта и националних легитимних интереса. Услов је да се ти интереси могу остваривати сагласно принципу пропорционалности, као методу за утврђивање баланса (е. *trade of balance*) између њих самих, са једне, и захтева светског тржишта артикулисаних споразумима СТО, са друге стране.³⁴

9. Тензије између глобализације трговинских односа и концепта националног протекционизма

Спроведена анализа показује да се савремени међународни трговински поредак заснива на балансу глобалних тржишних механизма, с једне, и националне државне регулативе, са друге стране. Та два супротстављена концепта - глобализована либерализација трговинских односа и национални протекционизам се, у савременом дискурсу, препознају као тензија између глобалиста и суверениста.

Резултати глобализације указују да је либерализација трговине довела до економског раста, али је његов распоред извршен у корист богатијих учесника трговинских односа на међународном плану и у корист богатијих привредника на националном нивоу.

По мишљењу антиглобалиста, глобализација подрива државни сектор и слаби систем социјалне помоћи. Још је на форуму СТО у Сијетлу, не дуго после оснивања ове Организације, новембра месеца 1999. године, постављено питање избора између “слободне трговине” и „националног суверенитета“, при чему се указивало на противуречности тих

---

³⁴ О праву држава на заштиту националног тржишта и принципу пропорционалности (е. *proportionality principle*), вид: А. Ћирић, (2012) 53. и даље.

института.³⁵ Било је радикалних предлога да се напусте све шеме “глобализације” у интересу повратка мерама “протекционизма”, које су се сагласно Бретонвудским споразумима, примењивале до 1958. године. Предлагане су следеће мере: а) напуштање монетарног концепта уз примену пливајућег курса и увођење фиксне паритетне вредности валута, по систему “златног важења”. То би омогућило каматне ставке на нивоу од око 1% камате годишње за дугорочне кредите (5-30 година), намењене привредном развоју; б) обезбеђење унутрашње финансијске контроле кретања капитала и валутних курсева на подлози суверених одлука националних влада; в) активирање механизма споразумевања држава о царинама и трговини којима би се штитио пољопривредни и индустријски развој на нивоу држава.³⁶

Супротстављање глобализационим променама, концепт очувања јаке улоге државе и заштита националних система вредности, уз повећање ефикасности државне јавне управе је, не само реалност, као што је реалност и сама глобализација, већ се у новије време испољава као озбиљан тренд у многим државама.³⁷

10. Закључак

---

³⁵ На плакатама демонстраната, антиглобалиста у Сиетлу, поводом отварања форума СТО 2002. године, појавио се натпис: *WTO - World Thieves Organization* (Светска Лоповска Организација), што је илустрација читавог спектра привредно-економских, политичких, социјалних, национално-етичких и других бројних противречности, које притискају свет у целини, али и поједине државе и регионе.

³⁶ На маргинама Министарске конференције СТО у Сијетлу 1999. године, одржани су протести преко 40.000 антиглобалиста, који су названи „битком за Сијетл“. Видети: *1999 Seattle WTO protests*, https://en.wikipedia.org/wiki/1999_Seattle_WTO_protests, приступ 08. 11. 2020.

³⁷ Р. Мехтиев, „Сильное Азербайджанское государство как отражение национальной идеи в условиях глобализации“, „*Бакинский рабочий*“, 1. 06. 2016. <http://www.br.az/politics/20160601101119805.html#page2>, приступ, 11.11. 2020.

Спроведена анализа даје основа за следеће закључке:

Геополитички и геоекономски односи у свету су снажно утицали на трансформацију улоге државе у привреди и у материји правног уређивања трговинских односа. Држава као субјект креирања права, у све већој мери, преноси део сопственог суверенитета на друге субјекте. Успостављају се нови модели правног режима трговинских односа који су резултат глобализације и нових односа у свету;

Свет је засут новим процесима изградње гигантских производних система на основама високе информационе технологије (“Интернет привреда”);

Размена информацијама на различитим тачкама Планете је истовремена, што погодује глобализацији многих локалних питања и њиховом приближавању глобалном аудиторијуму;

Успостављају се трансгранични финансијски токови, који су у функцији суштинске трансформације модела националних правних режима;

Традиционализам у схватањима и тежња за очувањем ранијих односа је значајан отпор и фактор успоравања нормативне глобализације;

Глобални предузетници, ТНК, укључујући и државе када и саме иступају у својству предузетника, у стању су да утичу на онеспособљавање привреде и урушавање националне економске и финансијске инфраструктуре. Све то последично изазива смањење индустријске производње, социјалну напетост, незапосленост и миграцију радне снаге и становништва;

Без примене оружане силе могућно је да се преотме читав национални доходак, са елементима геопривредног преступа, против кога још увек нема механизма правне заштите. Постоје мишљења да би земље жртве нелојалне финансијске конкуренције и геоекономског напада (кредитни удари, распад банкарског система, уништавање тржишта капитала и тржишне инфраструктуре, неутралисања система војне одбране), могле истаћи захтев за накнаду штете по основу тзв.

“геопривредне контрибуције”³⁸;

Геотрговински сукоби интереса ескалирају у виду специјалних економских ратова између појединих држава, укључујући и саме чланице СТО, чиме се угрожава њен правни поредак;

Нема суштинске једнакости међу државама. Често се грубо нарушава правни принцип о заштити слабије стране;

Догађаји у свету постају одраз права јачега;

Правна норма постаје израз политичке борбе за владајући положај на дуги рок у свим областима животних односа укључујући привреду, трговинске односе, финансије, индустрију, социјалну сферу, војну област итд;

Говори се и о доношењу унификованог Кодекса светског геоекономског поретка, чиме би се уместо више националних и међународног, успоставио јединствен геостратешки правни поредак;

Препознају се настојања да се од ранијих трговинских односа у свету, заснованим на прерасподели националног производа, успостави интегрисан, глобални светски трговински систем са интернационализованом производњом, технологијом, као и приватизованом регулаторном надлежношћу за регулисање трговинских односа глобализованог света;

Међународна производња са страним директним инвестицијама замењује класичне међународне трговинске односе;

Носилац наведених и других глобализационих метода новог поретка за регулисање трговинских односа у свету је посебно моћна глобална структура названа „меркатократија“ („*mercatoocracy*“). Њу чине ТНК и њихове асоцијације, владини експерти и представници међународних организација, уз потпору транснационалног капитала и монопола над експертским знањима и „школама мишљења“, које се креирају и мењају у складу са интересима саме „меркатократије.“

---

³⁸ Вид: А. Ђирић (2012), 16.

Меркатократија значајно креира политику међународних институција (ММФ, Светска банка, СТО);

Преко мреже ТНК постојећи ресурси у свету, који припадају појединим нацијама, деле се на основама новог начина управљања глобалним развојем и међународним односима у целини;³⁹

Глобализовани концепт трговинских односа све више инсистира од националних законодаваца да, кроз процес интернационализације, мултилатерализације и унификације правних норми, постану нормативни „адаптер“ домаћих привреда, чија ће структура погодовати интересима светског тржишта;

Држава полако, помало, али све сигурније, губи традиционални положај регулаторног тела надлежног за трговинске односе и „заштитника“ националне привреде;

Занемарују се интереси неразвијених и држава у развоју, када се ради о „јавно-правном сегменту, као и интереси потрошача, малих и средњих пословних ентитета, када је реч о „приватно-правном учешћу“;

Процес унификације и хармонизације као интегрални елемент јачања приватног утицаја на регулаторне процесе критикован је с аргументом да води стварању „опне за заштиту корпоративних интереса“.⁴⁰

Тенденција унификације, привилеговањем приватне на рачун јавно-правне сфере утицаја националних држава, води денационализацији капитала и његовом издвајању из домена утицаја националних власти. Оцењује се да се на тај начин постиже ефикасност трговинске размене у практичном и функционалном смислу, док као правни феномен, заснован

---

³⁹ S. Đorđević, „Transnacionalne korporacije u ulozi nosilaca procesa globalizacije”, *“Poslovna politika”*, vol. 36, 3/2007, 47-53.

⁴⁰ Вид: A. E. Farnsworth, “Unification and Harmonization of Private Law, Harmonization and Change”, *Workshop Papers from the Twenty-fifth Annual Workshop on Commercial and Consumer Law, Faculty of Law University of Toronto* 1995, 82-88.

на вредносно неутралним стандардима и начелима, служи и „глобализацији правне мисли“.⁴¹

Оцена је да глобализација погодује установама грађанског друштва и ТНК, а мање националним владама и међувладиним организацијама. Улога влада држава слаби, чиме се национални системи вредности озбиљно урушавају.

Могући правци даљих токова глобализације трговинских односа би значајно могли утицати на учвршћивање хегемоније најјачих привреда света на штету неразвијених и држава у развоју.

Противречности и тензије између два супротстављена концепта даљег профилисања трговинских односа - глобализације и протекционизма, могу се оценити као реална опасност од бројних нежељених и тешко контролисаних глобалних појава.

Сматрамо да, у интересу заштите легитимних националних система вредности, правна наука има обавезу да утврди дефиницију и биће кривичног дела о тзв. „геостратешком криминалу“, што би омогућило успостављање кривичне одговорности за починиоце таквих дела.

Светски трговински систем би могао да има перспективу ако се омогући несметано функционисање националних привредних система на принципима недискриминације и ефективне једнакости. Такав приступ би омогућио уважавање легитимних националних интереса свих држава, укључујући и привредно слабијих државних заједница, каква је и Република Србија.

Да ли ће нације и државе сачувати и у којој мери, бар нека, од својих традиционално суверених овлашћења зависиће од односа снага у свету. Противречности су сталне. Оне су израз високих тензија два супротстављена концепта не само у регулисању трговинских односа,

---

⁴¹ J. M. Perillo, „UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts: The Black-letter Test and Review“, *Fordham Law Review*, Vol. 63, No, 2, 1994, 292 и даље.

већ и у процесима целокупне друштвене организације и нормативног уређења битисања људске врсте на планети Земљи.

Prof. Aleksandar Ćirić, PhD,⁴²
State university of Novi Pazar

GLOBALIZATION OF TRADE RELATIONS

Summary

The author dedicated his work to academician prof. Dr. Mirko Vasiljevic, on the occasion of his great jubilee - 70 years of life and 45 years of brilliant professional career.

The paper analyzes the globalization of trade relations in the context of the "Kovid 19" pandemic and other challenges of the modern world. After previous remarks and introductions, the author focuses on the analysis of modern trade relations, which are dedicated to: the concept and term of globalization of these relations; the basic principles of their globalization; general characteristics of globalization of trade relations; the concept of their normative globalization; within the legal regime of globalized trade relations; the relationship between WTO law and state trade legislation; normative-regulatory function of WTO law; reasons for and against the constitutional-legal concept of WTO law; tensions between the globalization of trade relations and the concept of national protectionism in the economy. Appropriate conclusions are given at the end of the paper.

Keywords: Globalization; Trade relations; World Trade Organization; Mercatocracy; Free trade and protectionism.

Списак литературе

---

⁴² *The author is a full professor at the State University of Novi Pazar and a long time professor at the Faculty of Law at the University of Nis*

1. Божић М, Голубовић С, „Развој трговине између балканских земаља на путу ка ЕУ“, *Тематски зборник: Друштвене промене и етнички односи и евроинтеграцијски процеси на Балкану*, Митровић Љ. Ђорђевић Д. и Тодоровић Д. (ред.), Филозофски факултет у Нишу, Ниш 77-87;
2. Воробьева А.А, Быкова А. С.: Медицинское информационное агентство, 2003. Москва, <https://ru.wikipedia.org/wiki>;
3. Dunoff Jeffrey L, “Constitutional Concepts: The WTO’s ‘Constitution’ and the Discipline of International Law”, *The European Journal of International Law Vol. 17 no.3 EJIL 2006*, <http://www.ejil.org/pdfs/17/3/207.pdf>
4. Đorđević S, „Transnacionalne korporacije u ulozi nosilaca procesa globalizacije“ „*Poslovna politika*“, 36/2007, 47-53;
5. Jeffrey S, „*Globalization and the Rule of Law*“, Yale Law School Occasional, 1998, <http://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent>, 17. 12. 2016;
6. International monetary fund, World economic outlook reports, World Economic Outlook, October 2020: A Long and Difficult Ascent, <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/09/30/world-economic-outlook-october-2020>;
7. Krejčí O, “Geopolitics and International Law, Tracing the Global Crisis 2010”, *Czech Yearbook of International Law*, Volume I, Praha 2010, 207-219;
8. Мехтиев Р, „Сильное Азербайджанское государство как отражение национальной идеи в условиях глобализации“, „*Бакинский рабочий*“, 1. 06. 2016, <http://www.br.az/politics/20160601101119805.html#page2>;
9. Миленковић Керковић Т, *Аутономни уговори трговинског права*, Ниш 2008;
10. Mortensen L. J, „The Institutional Requirements of the WTO in an Era of Globalisation: Imperfections in the Global Economic Polity“, *European Law Journal*, Vol. 6, No. 2, June 2000 176-204: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=236225;
11. Perillo J. M, „UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts: The Black-letter Test and Review“, *Fordham Law Review*, Vol. 63, No, 2, 1994, <https://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3132&context=flr>;

12. Симовић, А, „Lex mercatoria као извор међународног трговинског права у пракси Спољнотрговинске арбитраже при Привредној комори Србије“, Арбитража, 5/2008;
13. Sornarajah M, „Power and Justice in Foreign Investment Arbitration“, Journal of International Arbitration 14/1997, 103-140,
<https://www.semanticscholar.org/paper/Power-and-Justice-in-Foreign-Investment-Arbitration-Sornarajah/a125b16759a5e222882dbecba6960d03f8e24d1c>;
14. Thomas F, The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalisation, New York: First Anchor Books, 2000, <https://www.amazon.com/Lexus-Olive-Tree-Understanding-Globalization/dp/1250013747>;
15. Ћирић А:
- 15.1. Међународно трговинско право, Општи део, Ниш 2010;
- 15.2. Међународно трговинско право: Општи део, Ниш 2012;
- 15.3. Право спољне трговине, Ниш 2013;
- 15.4. Методи унификације извора права међународне трговине, *Билтен судске праксе*, Окружни суд у Нишу 2008;
- 15.5. „Споразум Светске трговинске организације о трговинским олакшицама“, „*Право и привреда*“, бр 4-6/2014;
- 15.6. Поступак решавања спорова пред Светском трговинском организацијом, „*Правни живот*“, бр. 11/2009, том 3, 313-328;
16. Ћирић А, Цветковић П, „О праву Светске трговинске организације: pro et contra конституционалне природе“, „*Право и привреда*“, 5-8/2009, 481-495;
17. Ciric A, “The Dispute Settlement Procedure Before the World Trade Organization”, *Yearbook on International Arbitration*, 2010, Vol. I (2010), eds: M. Roth, M. Geistlinger, “*European Academic Press*”, Antwerp, Berlin, 57-74;
18. Castells M, *The Rise of the Network Society*, 2nd Edition, with a New Preface, 2009, 656,
<https://www.amazon.com/Rise-Network-Society-Manuel-castells/dp/1405196866>
19. Цветковић П, „О праву Светске трговинске организације - асиметрија права и обавеза као кључна детерминанта“, „*Теме*“, vol. 33, 2/2009, 493-509;
20. Здравковић У, *Остваривање дистрибутивне правде у систему решавања спорова пред Светском трговинском организацијом*, дисертација, Правни факултет Универзитета у Нишу, 2018.

